

ПРАВОВІ АСПЕКТИ РОЗМЕЖУВАННЯ ПЛАГІАТУ ВІД НЕКОРЕКТНОЇ ЦИТАТИ В СФЕРАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА НАУКИ

Катерина Олексіївна СЕМЕНЮК,

*аспірант Науково-дослідний інститут
інтелектуальної власності Національної
академії правових наук України*

Відповідно до національного законодавства України плагіат в науковій діяльності являє собою не тільки порушенням авторського права, а й загальних принципів добросовісності встановлених Етичним кодексом ученого України [1]. Унаслідок вчинення плагіату у зазначеній сфері відбувається гальмування наукового, технічного, економічного, культурного розвитку країни, здійснюється недоцільне використання коштів, зокрема державного бюджету, на проведення наукових досліджень, порушуються права інтелектуальної власності, а також формується негативне ставлення суспільства до вітчизняної науки. У зв'язку з вищезазначеним політика будь-якої держави спрямована на попередження та виявлення плагіату в наукових працях.

Станом на сьогодні, крім держави та її уповноважених органів, вищих закладів освіти, наукових установ, авторів та інших власників авторських прав, активну боротьбу з плагіатом здійснює суспільство, виникають громадські організації та ініціативні спільноти, які проводять власні неформальні перевірки наукових робіт на плагіат. В Україні до цих суспільних ініціатив, зокрема належать громадська організація «Трон», громадська ініціатива «Диссергейт», веб-сайт «Помилки та фальсифікації в наукових дослідженнях».

Втім, через відсутність єдиної практики розуміння відмінності плагіату від некоректного (неправомірного) цитування може бути здійснена неякісна перевірка наукової роботи на наявність плагіату і сформована хибна думка про добросовісність вченого, що нерідко є підставою для здійснення самосуду над ним через засоби масової інформації та соціальні мережі.

Зауважимо, що будь-яке (правдиве або неправдиве) публічне поширення інформації про вчинення вченим плагіату має негативні наслідки для його репутації у науковій та професійній діяльності (ця теза також підтверджується О. М. Рижко [2, с. 42]), тому випадок

неправдивого звинувачення – є підставою для вченого звернутися до суду за захистом свого права на недоторканість честі, гідності та ділової репутації. Зважаючи на це, необхідним є здійснити розмежування плагіату від некоректного (неправомірного) цитування та окреслити деякі їх спільні та відмінні риси.

Плагіат, відповідно до статті 50 Закону України «Про авторське право і суміжні права», визначається як оприлюднення (опублікування), повністю або частково, чужого твору під іменем особи, яка не є автором цього твору [3]. З огляду на легальне визначення плагіату можна зазначити, що характерним для нього є наступні ознаки. По-перше, до плагіату може належати запозичення лише того твору чи його частини, яка охороняється авторським правом: має творчий та оригінальний характер. У зв'язку з цим не є плагіатом використання об'єктів, які не охороняються авторським правом, а саме: об'єктів визначених статтею 10 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3], а також елементів позбавлених відповідної творчості та оригінальності, необхідної для отримання авторсько-правової охорони. Зокрема до цих елементів К.А Сопова відносить спеціальні термінології, усталені знання і вислови, поширені у певній сфері, а також поняття, які є загальноживаними у відповідні галузі наук [4, с. 34]. По-друге, плагіатом є оприлюднення (опублікування) твору (частини твору) під іменем особи, яка не є автором цього твору. Таким чином, плагіат, насамперед, є порушенням права авторства, яке належить до особистих немайнових прав автора. Оскільки особисті немайнові права являють собою категорію суб'єктивних прав, які не можуть бути відокремлені від особи автора та передані іншим особам, то відповідно, створення наукового твору на замовлення з подальшим його використанням під іменем особи, яка не є його автором визначається як плагіат. Необхідно додати, що в науковій сфері використання твору під іменем особи, яка не є його автором, навіть за наявності дозволу на це правовласника (зокрема у випадку реалізації автором свого права на заборону зазначення його імені під час використання твору) визнається порушенням принципів добросовісності.

На нашу думку, визначення «плагіат» в законодавстві України не є достатньо коректним. Зокрема в частині формулювання «під іменем особи, яка не є автором цього твору». Оскільки головним змістом такого порушення як плагіат є неправомірне привласнення конкретної особи під своїм іменем чужих інтелектуальних та творчих здобутків. Тоді як формулювання «під іменем особи, яка не є автором цього твору» значно розширює трактування плагіату. Як наслідок до плагіату може належати некоректне цитування. Наприклад коли автор твору використовує цитату та зазначає невірне ім'я автора цитованого уривку.

Аналізуючи правові акти вбачається ще одна характерна ознака плагіату: належним позивачем в судових справах щодо плагіату може бути автор твору, його спадкоємці та особи, які набули права на твори відповідно до договору чи закону (суб'єкти авторського права) [5]. Будь-які інші особи не можуть позиватися до суду з питань плагіату. За

вчинення плагиату встановлюється цивільна, адміністративна та кримінальна відповідальність.

У результаті збільшення випадків вчинення плагиату в сфері освіти та науки, законодавець ввів нове поняття «академічний плагиат» в Законах України «Про освіту» та «Про вищу освіту», визначивши його як оприлюднення (частково або повністю) наукових (творчих) результатів, отриманих іншими особами, як результатів власного дослідження (творчості) та/або відтворенню опублікованих текстів (оприлюднених творів мистецтва) інших авторів без зазначення авторства [6; 7]. Якщо проаналізувати поняття «академічний плагиат» зрозуміло, що воно також включає в свій зміст поняття «плагиат», визначеного Законом України «Про авторське право і суміжні права», хоча є набагато ширше від останнього. Відміним цих двох понять є те, що «академічний плагиат» має вказівку на вчинення порушення виключно в сфері освіти та науки, а повноваження щодо виявлення та запобігання його вчинення покладаються на заклади вищої освіти, на створенні ними спеціалізовані вчені ради, Національне агентство із забезпечення якості освіти та утворений в його складі Комітет з питань етики. Відповідальність за вчинення академічного плагиату визначається спеціальними законами та внутрішніми положеннями закладу освіти [7].

Значимо, що до неправомірних запозичень, окрім плагиату, також належить некоректне (неправомірне) цитування. Поняття «некоректне цитування» в законодавстві України відсутнє, його визначення існує лише на рівні положень закладів освіти.

Некоректне (неправомірне) цитування можна визначити як запозичення уривку з чужого твору з порушенням умов вільного використання, передбачених законодавством України, правил українського правопису чи з некоректним зазначенням імені автору твору, або джерела запозичення. Відмінною рисою плагиату від некоректного цитування є те, що плагиат – це факт привласнення конкретної особи під своїм іменем чужих інтелектуальних та творчих здобутків, тоді як некоректне запозичення такої мети не має, цитований уривок чітко відмежується від твору до якого він запозичувався.

До некоректної цитати, зокрема належать цитата використана з порушенням умов передбачених статтею 444 Цивільного кодексу України та статтями 15, 21 Закону України «Про авторське право і суміжні права». Тож, цитата є некоректною якщо: вона запозичена із неправомірно опублікованого твору; її обсяг, невиправданий поставленою метою; її використання не зумовлене критичним, полемічним, науковим або інформативним характером твору; використання цитати здійснюється з некоректним зазначенням імені автора чи джерела запозичення; використання цитати завдає шкоди твору з якого вона була взята та законним інтересам її автора [8; 3]. До некоректної дослівної текстової цитати належить введена цитата до твору з порушенням вимог українського правопису щодо використання розділових знаків для її оформлення, а також зміна об'єктивної форми вираження запозиченого уривку, що подається як автентичний.

Здійснення некоректного цитування в наукових творах визнається порушенням принципу добросовісності, а в окремих випадках може бути підставою для цивільно-правової відповідальності. В судових спорах за захистом своїх прав щодо неправомірного цитування можуть звернутися, ті самі особи визначені законодавством України, які можуть позиватися у справах щодо плагіату. Повноваження щодо виявлення некоректних запозичень в вищій освіті та науці покладаються на заклади вищої освіти, на створенні ними спеціалізовані вчені ради, Національне агентство із забезпечення якості освіти та утворений в його складі Комітет з питань етики [7].

Список використаних джерел:

1. Етичний кодекс ученого України: Кодекс схвалений постановою загальних зборів НАН України від 15.04.2009 року № 2. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0002550-09> (дата звернення 01.12.2019).
2. Рижко О. М. Плагіат: складники розуміння. *Держава та регіони*. Серія: Соціальні комунікації. 2016. № 3. С. 40-48.
3. Про авторське право і суміжні права: Закон України від 23.12.1993 року № 3792-XII URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3792-12>.
4. Сопова К. А. Методи виявлення плагіату в наукових публікаціях. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2017. № 4. С. 31-37.
5. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав: Постанова Пленуму Верховного Суду України від 04.06.2010 року № 5. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0005700-10> (дата звернення: 01.12.2019).
6. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 року № 2145-VIII База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (дата звернення: 01.12.2019).
7. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 року № 1556-VII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1556-18> (дата звернення: 01.12.2019).
8. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/435-15> (дата звернення: 01.12.2019).